

УДК 371.134:37.013.42

Дудник Н.В.,
кандидат педагогічних наук,
кафедра загальної педагогіки,
педагогіки вищої школи та управління,
Уманський державний педагогічний
Університет імені Павла Тичини,
м. Умань

**ФОРМУВАННЯ КОМУНІКАТИВНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ
МАЙБУТНІХ СОЦІАЛЬНИХ ПЕДАГОГІВ У ПРОЦЕСІ ВИВЧЕННЯ
СПЕЦКУРСУ «КОМУНІКАТИВНИЙ ТРЕНІНГ»**

Наталка Дудник

**ФОРМУВАННЯ КОМУНІКАТИВНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ
МАЙБУТНІХ СОЦІАЛЬНИХ ПЕДАГОГІВ У ПРОЦЕСІ ВИВЧЕННЯ
СПЕЦКУРСУ «КОМУНІКАТИВНИЙ ТРЕНІНГ»**

У статті обґрунтовано сутність, зміст, структуру комунікативної компетентності майбутнього соціального педагога в системі професійної підготовки та можливості її формування у процесі оволодіння спецкурсом "Комунікативний тренінг".

Ключові слова: компетентність, комунікативна компетентність, професійна компетентність.

Наталья Дудник

**ФОРМИРОВАНИЕ КОММУНИКАТИВНОЙ
КОМПЕТЕНТНОСТИ БУДУЩИХ СОЦИАЛЬНЫХ ПЕДАГОГОВ В
ПРОЦЕССЕ ИЗУЧЕНИЯ СПЕЦКУРСА «КОММУНИКАТИВНЫЙ
ТРЕНИНГ»**

В статье обоснована сущность, содержание, структура коммуникативной компетентности будущего социального педагога в системе профессиональной подготовки и возможности ее формирования в процессе овладения спецкурсом "Коммуникативный тренинг".

Ключевые слова: компетентность, коммуникативная компетентность, профессиональная компетентность.

Natalka Dudnik

**FORMATION OF COMMUNICATIVE COMPETENCE OF
FUTURE SOCIAL WORKERS IN THE STUDY COURSE
"COMMUNICATION TRAINING"**

In the article the nature, content and structure of communicative competence of future social workers in the system of training and the possibility of its formation in the process of mastering courses " communication training " .

Key words: competence , communicative competence , professional competence .

Постановка проблеми. У постіндустріальному, інформаційному, суспільстві проблема комунікації є однією з найважливіших. Особливо це стосується соціальної сфери, покликаної забезпечити підготовку людини до життя у світі різноманітних зв'язків, відносин, комунікативних можливостей. Від комунікативних якостей соціального педагога, комунікативних здібностей та компетенції безпосередньо залежить результат його роботи. Допомогти фахівцю оволодіти засобами ефективного впливу на особистість, як основою продуктивної взаємодії, складає пріоритетне завдання у підготовці майбутнього соціального педагога до професійної діяльності. Це зумовлює роботу над подальшим удосконаленням системи формування мовленнєво-комунікативних компетентностей майбутнього спеціаліста у галузі соціальної педагогіки.

Аналіз актуальних досліджень. показує, що для дослідження означеної проблеми існують певні теоретичні передумови: окреслено теоретичні основи педагогічного спілкування (В. Кан-Калик, О. Леонт'єв, Л. Савенкова та ін.); розглянута і визначена структура комунікативної культури педагога (І. А. Зязюн, І. Ф. Кривонос, В. С. Грехнев); моделі комунікативної, риторичної підготовки, мовнокомунікативної компетентності майбутніх учителів (А. Москаленко, В. Пасинок, Г. Сагач, Т. Симоненко та ін.); питання

структури професійного спілкування соціального педагога (О.Савчук, Н.Кабаченко); міжособистісного розуміння та можливих деформацій у професійному спілкуванні соціальних педагогів (І.Гріга).

Метою даної статті є визначення сутності і змісту поняття «комунікативна компетентність» у контексті фахової підготовки майбутніх соціальних педагогів та дослідження можливостей навчального спецкурсу "Комунікативний тренінг" для формування даного компонента загальної професійної компетентності фахівця.

Виклад основного матеріалу. Сьогодні переконливо доводить: правильно і культурно організоване комунікація – невід’ємна складова майбутньої успішної професійної діяльності. Отже, для ефективної співпраці з іншими людьми в різних галузях діяльності, успішної реалізації своїх життєвих потреб фахівець будь-якої сфери повинен володіти високим рівнем культури комунікації. У таких соціокультурних умовах зростає роль соціального педагога, невід’ємною складовою професійної діяльності якого виступає комунікативна компетентність.

Для характеристики комунікативної компетентності та особливостей вияву її в соціального педагога вважаємо за необхідне більш детально зупинитися на трактуванні таких наукових категорій, як «компетентність» та «комунікативна компетентність» .

Проблема комунікативної компетентності сьогодні є предметом розгляду багатьох науковців. Так, професор Ф.Бацевич, досліджуючи поняття «комунікативна компетентність» з точки зору лінгвістики зазначає, що це – сукупність знань про спілкування в різноманітних умовах і з різними комунікантами, знань вербальних та невербальних засад інтеракції, вмінь їх ефективного застосування в конкретному спілкуванні у ролі адресата і адресанта [1, с. 125]. У психолого-педагогічному аспекті комунікативна компетентність розглядається Н. Пижовою як «сукупність комунікативних здібностей, знань і вмінь, адекватних для вирішення комунікативних завдань». При цьому під комунікативними завданнями дослідниця розуміє

проблемні ситуації, що виникають у взаємодії між людьми [3, с. 4–5]. З педагогічної точки зору Є. Сидоренко, Л. Тімашкова визначають комунікативну компетентність як «складне ціннісно-особистісне утворення, що включає в себе гуманістичні орієнтації, комунікативні цінності, сукупність особистісних якостей, які забезпечують готовність до діалогічного спілкування, знання основ спілкування, культуру взаємодії, що виявляється в процесі педагогічної діяльності» [6, с. 23]; «сукупність комунікативних здібностей, комунікативних умінь та комунікативних знань, адекватних комунікативним завданням і достатніх для їх вирішення» [4, с. 59].

З точки зору соціальної педагогіки Н. Бутенко розглядає комунікативну компетентність як сукупність знань, умінь і навичок, що включають: функції спілкування й особливості комунікативного процесу; види спілкування й основні його характеристики; засоби спілкування (вербальні та невербальні); репрезентативні системи і ключі доступу до них; види слухання і техніки його використання; специфіку взаємодії з різними співрозмовниками; форми і методи ділової взаємодії; технології та прийоми впливу на людей; методи генерування ідей та інтеграції людей для конструктивної комунікації; самопрезентацію і стратегію успіху. Розвиток комунікативної компетентності, на думку вченої, є необхідною умовою ефективної професійної діяльності [2, с. 225].

Ми погоджуємось з думкою М.Сушик, яка трактує комунікативну компетентність соціального педагога як сукупність сформованих на достатньому рівні професійних знань, комунікативних й організаторських умінь, навичок самоконтролю поведінки та побудови ефективної взаємодії у професійній діяльності. На думку ученої зміст комунікативної компетентності соціального педагога передчає:

- компетентність у здійсненні перцептивного, комунікативного та інтерактивного аспектів професійного спілкування;

- компетентність у реалізації, насамперед, суб'єкт-суб'єктної взаємодії з партнерами спілкування;
- компетентність у розв'язанні як продуктивних, так і репродуктивних завдань спілкування;
- компетентність у реалізації як поведінкового, операційно-інструментального, так і особистісного рівнів спілкування.

Структура комунікативної компетентності майбутнього соціального педагога включає:

1) когнітивний компонент (система знань про сутність, структуру, функції та особливості професійного спілкування; знання про стилі спілкування, зокрема, про особливості власного комунікативного стилю; творче мислення, внаслідок якого спілкування виступає як різновид соціальної творчості);

2) емоційний компонент (гуманістична установка на спілкування, інтерес до іншої людини, готовність вступати з нею в міжособистісні, діалогічні взаємини, інтерес до власного внутрішнього світу; розвинуті емпатія та рефлексія; високий рівень ідентифікації з виконуваними професійними та соціальними ролями; позитивна Я-концепція; адекватні вимогам професійної діяльності психоемоційні стани).

3) поведінковий компонент (загальні та специфічні комунікативні вміння, які дозволяють успішно встановлювати контакт із іншою людиною, адекватно пізнавати її внутрішні стани, керувати ситуацією взаємодії з нею, застосовувати конструктивні стратегії поведінки у конфліктних ситуаціях; культура мовлення; експресивні вміння, які забезпечують адекватний висловлюванням міміко-пантомімічний супровід; перцептивно-рефлексивні вміння, які забезпечують можливість пізнання внутрішнього світу партнера спілкування та розуміння самого себе; домінуюче застосування організуючих впливів у взаємодії з людьми (порівняно з оцінюючими і, особливо, дисциплінуючими) [5, с. 252]. Аналіз поглядів учених на зміст поняття «комунікативна компетентність» дозволяє нам зробити висновок про те, що

це складний інтегративний феномен, який включає наступні елементи: комунікативні якості, комунікативні здібності, знання етичних норм і правил спілкування, мовленнєву культуру, володіння невербальними засобами спілкування тощо.

У фаховій підготовці майбутніх соціальних педагогів в Уманському державному педагогічному університеті імені Павла Тичини завдання формування комунікативної компетентності вирішується під час опанування студентами-першокурсниками спецкурсу «Комунікативний тренінг». Програма спецкурсу розширює уявлення про комунікативну діяльність соціального педагога, допомагає вдосконалити їх комунікативні уміння. Спецкурс тісно пов'язаний із мовою, педагогікою, конкретними методиками, загальною і віковою психологією, соціологією, етикою, естетикою. Програма спецкурсу спрямована на формування наступних умінь і навичок:

- використовувати засоби мовного коду в комунікаціях;
- співставляти форми й види спілкування;
- визначати й аналізувати комунікативні девіації;
- створювати позитивний емоційний фон для спілкування, враховувати вікові та індивідуальні особливості клієнтів, уникати негативних стереотипів спілкування;
- привертати й утримувати увагу слухачів;
- переконувати;
- організовувати професійне спілкування залежно від теми, мети, соціального середовища та індивідуальних і вікових особливостей клієнта;
- розповіді, повідомлення, дискусії, публічного виступу.

У структурі спецкурсу значне місце має відведено комунікативним вправам і завданням, які потребують від студентів самоконтролю, оцінювання й уточнення кожної повторюваної дії. Засвоєння дії до рівня правильності засвідчує наявність уміння, а точність і швидкість – сформованість навички.

Серед комунікативних вправ використовуємо тренувальні, елементарно-комбіновані, комбіновані, творчі вправи (підготувати діалог з використанням комунікативно доцільних мовних засобів; скласти розповідь на виховну тему та ін.).

Добір вправ здійснюється за такими критеріями: мета; послідовність і техніка виконання передбачуваних дій; самоконтроль ходу та результатів дій; контроль за виконанням вправ і його результатами з боку педагога.

Нами виділені загальні умови ефективності вправ: система вправ, їхній зміст, доступність, посиленість, обсяг, частота повторень, контроль і корекція, поєднання індивідуальних, групових і колективних форм, мотивація і стимулювання вправління.

Вправи, спрямовані на практичне оволодіння процедурою і “технологією” комунікації на основі відпрацювання її найважливіших елементів, сприяють розвитку комунікативних здібностей, набуттю навичок управління процесом педагогічної комунікації, забезпечують формування органічних і послідовних дій у публічній обстановці, техніки й логіки мовлення, його виразності та емоційності.

Вправи на оволодіння процесом комунікації в заданій педагогічній ситуації сприяють формуванню дій у типових ситуаціях, розвитку педагогічної уяви, навичок імпровізації у спілкуванні, вступати у процес комунікації з конкретними партнерами, відчувати співрозмовника, просторові і часові умови комунікативного процесу, вступати у процес комунікації з конкретними партнерами.

Важливі ситуаційні вправи, що забезпечують створення суб’єкт-суб’єктних стосунків між викладачем і студентом. В основі таких вправ – аналіз реальної події, дій героїв, прийняття певного рішення, погляд на дилему ізсередини, з позиції особи, яка приймає рішення, а не тільки виступати в ролі судді чи критикувати інших.

Комунікативно-організаційні вправи спрямовані на організацію колективно-розподіленої діяльності, що створює передумови для

самореалізації. Викладач розподіляє студентам індивідуальні завдання, що стосуються збору інформації, аналізу різних аспектів проблеми, підготовки повідомлення.

Окремо використовуємо вправи, спрямовані на подолання бар'єрів у спілкуванні студентів-першокурсників. Найтиповішими бар'єрами у спілкуванні, згідно з опитуванням майбутніх соціальних педагогів, є «незнання мови», «низький рівень культури співрозмовника», «невміння поводитися в незвичній ситуації», «страх бути незрозумілим, несприйнятним», «замкнутий характер», «невеликий запас слів», «сором'язливість», «страх бути осміяним», «невпевненість у собі», «невміння висловити думку», «віковий бар'єр», «зверхність співрозмовника», «незнання правил мовленнєвого етикету», «страх публічного мовлення», «понятійний бар'єр» тощо. Лише окремі студенти не мають перешкод у спілкуванні, решта зізналися, що мають проблеми у спілкуванні з однокурсниками, однолітками, викладачами, старшими людьми.

Доцільними вважаємо пошукові вправи, що забезпечують формування в студентів інформаційно-пошукових комунікативних умінь. Нами розроблено зміст, технологію спрямованого та контекстного пошуку фахової (психолого-педагогічної) інформації за допомогою пошукових серверів, сайтів бібліотек та ін. Упровадження пошукових вправ дозволяє відпрацювати навички передачі, збереження й представлення інформації, формувати комунікативну поведінку у глобальному інформаційному просторі, корекцію віртуальних прийомів комунікації. Завдяки наданій можливості через слово, жест, міміку та ін. самореалізуватися у різноманітних професійно спрямованих комунікаціях, студенти мають можливість звільнитися від надлишкових емоцій, розсудливо відокремити зовнішні ситуативні нашарування від породжених власною свідомістю думок, почуттів. Досвід свідчить, що при вивченні спецкурсу позитивний ефект має також використання методів інсценізації, рольових/ділових ігор, аналіз ситуацій і творчих робіт. Дані методи активізують діяльність

студентів, їх емоційна забарвленість дає можливість для креативного розвитку студентів, розкрити потенціал кожної особистості.

Висновки. На основі аналізу численних поглядів та підходів щодо визначення сутності поняття «комунікативна компетентність майбутнього фахівця соціальної роботи», його змістового наповнення, основних ознак та застосування, ми розуміємо комунікативну компетентність майбутнього фахівця соціальної роботи як складне інтегративне особистісне утворення, що являє собою сукупність достатньо сформованих професійних знань, комунікативних умінь і навичок, емоційно-ціннісних орієнтацій, які забезпечують ефективність його професійної комунікації.

У зв'язку з цим спецкурс "Комунікативний тренінг" набуває більшої ваги у формуванні комунікативної компетентності, що, в свою чергу, є важливим компонентом професійної майстерності соціального педагога, сприятиме підсиленню його комунікативної спрямованості, а отже професійної підготовки.

Перспективи подальшого дослідження вбачаємо в розробці структури професійно-комунікативної компетентності майбутніх фахівців соціальної роботи.

Список використаних джерел:

1. Бацевич Ф. С. Основи комунікативної лінгвістики : підручник / Ф. С. Бацевич. – К. : Академія, 2004. – 344 с.
2. Бутенко Н.Ю. Комунікативна майстерність викладача: навч. посіб. – К.: КНЕУ, 2005. – 336 с.
3. Пижова П. Н. Психологічна компетентність керівника : навч.-метод. посіб. / Н. П. Пижова. – Мн., 2005. – С. 4–5.
4. Сидоренко Е. М. Тренінг комунікативної компетентності в діловій взаємодії / Е. М. Сидоренко. – СПб. : Мова, 2004. – С. 59–60.
5. Сушик Н.С. Сутність, зміст, структура комунікативної компетентності майбутнього соціального педагога./Н.С.Сушик// Науковий вісник

Волинського національного університету імені Лесі Українки. Серія “Педагогічні науки”. – 2010. – № 23. – С. 250 – 253.

6. Тімашкова Л. Н. Формування комунікативної компетентності студентів педвузу / Л. Н. Тімашкова. – Мн. : МДЛУ, 2001. – С. 23–24